

CONVERSANT SOBRE L'ARPILLERA DE L'ASSOCIACIÓ D'ARTESANES KUYANAKUY, PERÚ.

Roberta Bacic, xilena investigadora de drets humans resident a Irlanda del Nord i **Alba Sanfeliu**, investigadora d'Arts i Pau a l'Escola de Cultura de Pau (albasanfeliu@gmail.com)

Presentació:

Kuyanakuy, -paraula *quechua* que significa "Estimem-nos"-, és un grup de dones que prové principalment de les zones rurals d'Ayachucho, Perú, que durant els anys que va durar la guerra entre el Govern del país amb el moviment armat d'oposició *Sendero Luminoso* i el Moviment Revolucionari Tupac Amaru (1980-2000), es van reunir als suburbis pobres de la capital del Perú, per afrontar la situació de desplaçament i violència que estaven vivint. Així, van començar a realitzar diferents activitats per a mantenir el sentit d'identitat, i també per distreure's, duent a terme la confecció d'arpilleres, que va ser una de les activitats significatives i centrals.

L'1 de maig de l'any 2002, i després de nou mesos de teixir l'arpillera que es mostrarà a continuació, aquestes dones la van presentar per primera vegada a la Comissió de la Veritat i la Reconciliació del Perú. Al juny d'aquest mateix any la van portar fins a les portes dels tribunals i la van desplegar davant d'aquesta institució, en una vigília que va durar 24 hores.

A l'any 2006, aquesta arpillera va ser prestada a Roberta Bacic i amb ella ha viatjat per diferents països. Actualment, octubre del 2007, l'arpillera es troba a Nuremberg, Alemanya, i forma part de la col·lecció particular de Gaby Franger.

El treball tèxtil:

Al llarg de la història l'ús del **treball tèxtil** ha servit, entre d'altres coses, per mostrar els horrors i atrocitats viscudes a diferents llocs del món. Aquest tipus de treball, realitzat majoritàriament per dones, que a la vegada han utilitzat diferents tècniques -com teixir, cosir, brodar, fer punt...- ha servit per a explorar temes que les han afectat directament, com per exemple conflictes armats, situacions de repressió i de vulneració dels drets humans, o situacions de violència i traumàtiques, entre d'altres.

Com artistes tèxtils de diferents llocs del món, han respost al terror incorporant les seves experiències a treballs realitzats amb mètodes tradicionals, donant rellevància i mostrant la resiliència d'aquests treballs artístics i folklòrics com a testimoni del què han viscut.

És destacable la creació de les **arpilleres** a **Xile**, aparegudes a mitjans dels anys 70, que van assumir una identitat única en la història del país:

- Com a **forma de denúncia**, van servir per teixir protestes sobre les situacions que es vivien sota el règim del General Augusto Pinochet, on els fils van narrar el que estava prohibit dir, convertint-se en un llenguatge diferent al de les paraules.

Detalls de l'arpillera peruana fets pel fotògraf Colin Peck, durant la setmana que l'arpillera va estar a la seva casa-museu *Phrehen House* (<http://www.prehen.net>). Donades per l'arxiu personal de Roberta Bacic. No reproduir cap de les imatges del document sense autorització.

- Les arpilleres van ser també una **forma de resistència política**, agrupant a col·lectius de dones que van utilitzar una eina considerada tradicionalment femenina, fil i agulla, com a **reivindicació no violenta** a les situacions que estaven vivint a **nivell individual i col·lectiu**, intervenint activament en la causa de la pau.

Detall de l'arpillera peruana. Fotografia de Colin Peck

Detall de l'arpillera peruana. Fotografia de Colin Peck

- Les arpilleres van servir també com a **forma de teràpia** per externalitzar i alliberar les experiències viscudes, conviure amb les emocions, amb les històries de familiars desapareguts, de dolor, de tristesa, permetent-los retrobar-se i teixir el seu passat i alhora, bolcar ideals, afavorint la confiança i autoestima, i començar a cosir les seves noves vides.

- Com a **forma de participació social**, les dones amb les seves arpilleres, van aconseguir transformar el rol tradicional que la societat els hi havia atorgat. Agrupant-se per teixir van aconseguir a més a més, sembrar les llavors de les protestes socials que van esclatar als vuitanta. Algunes van participar activament en la causa política, moltes d'altres no.

- Les arpilleres van servir també com a **forma d'obtenir recursos** per a sobreviure, ja que la majoria d'arpilleristes pertanyien als col·lectius més pobres de la societat. A causa del conflicte armat, les dones van passar a ser les caps de família, davant la desaparició dels seus marits. A més, després de la venda de les seves arpilleres, van aconseguir **mobilitzar a la societat**, ja que el públic empatitzava amb les dones i es comprometia amb la seva causa, afavorint a la pressió política des de l'exterior contra el règim establert.

També a **Perú** les arpilleres van tenir una presència considerable durant els anys de conflicte armat, però no només van ser les arpilleres les úniques que van servir per a denunciar les atrocitats comeses; altres activitats i tècniques artístiques, com el treball amb guix, terracota, escultura, alts relleus, retaules, la música, etc., igual que a Xile, van possibilitar expressar les emocions i sentiments viscuts durant els anys de violència. Molts d'aquests treballs han estat reunits pel centre de Drets Humans de Nuremberg, amb l'exposició "*Cuando la pena se transforma en arte. Arte popular ayacuchano en tiempos de violencia*"¹, preparada i reunida per Gaby Franger i Rainer Huhle.

En molts **altres països**², la tècnica tèxtil s'ha utilitzat també com a forma de comunicació, de denúncia i de resistència política motivant també a la participació social, al mateix temps de servir com a forma de teràpia per a tractar les emocions. Per exemple:

- En països d'**Àsia Central** i del **Sud-est asiàtic**, com a **Tailàndia, Laos, Birmània i Vietnam**, membres de les tribus Hmong han utilitzat les teles, sedes i teixits de cotó per a narrar les seves històries constants de desplaçaments.

- També les esclaves sexuals **filipines** que van ser segrestades pels soldats japonesos durant la Segona Guerra Mundial i forçades a prostituir-se van expressar les seves demandes de rebre compensació elaborant originals mantes. Aquestes van ser realitzades per a ser presentades l'any 2000 a la Conferència Internacional de Beijing sobre la Dona.

- A **Sud-àfrica** durant el règim de l'apartheid, els teixits van servir també per donar a conèixer la realitat interna del país.

- A **Afganistan**³, que després de la invasió russa i del conflicte armat iniciat el 2001 i liderat per EE.UU, els dissenys tradicionals de catifes s'han vist modificats per nous motius relacionats amb temes com la guerra i la violència.

- O també el cas d'**Estats Units d'Amèrica**, que després dels atemptats de l'11 de Setembre del 2001, els tèxtils han tingut molt a dir sobre el patriotisme del país.

L'arpillera confeccionada per l'Associació d'Artesanes Kuyanakuy:

"Ahir ho varem perdre tot i varem haver de deixar-ho tot enrere per salvar les nostres vides. Varem haver de deixar les nostres famílies, la llar, la terra, la nostra casa, animals i moltes coses més".

Associació Kuyanakuy, 2002.

¹ Per més informació. A: http://www.menschenrechte.org/peru_ausstellung/peru_exposicion.htm

² Per més informació: <http://www.sjquiltmuseum.org> *Woven Witness: Afghan War Rugs. From the collection of Patricia Markovich.*

³ Per més informació: <http://www.warrug.com>

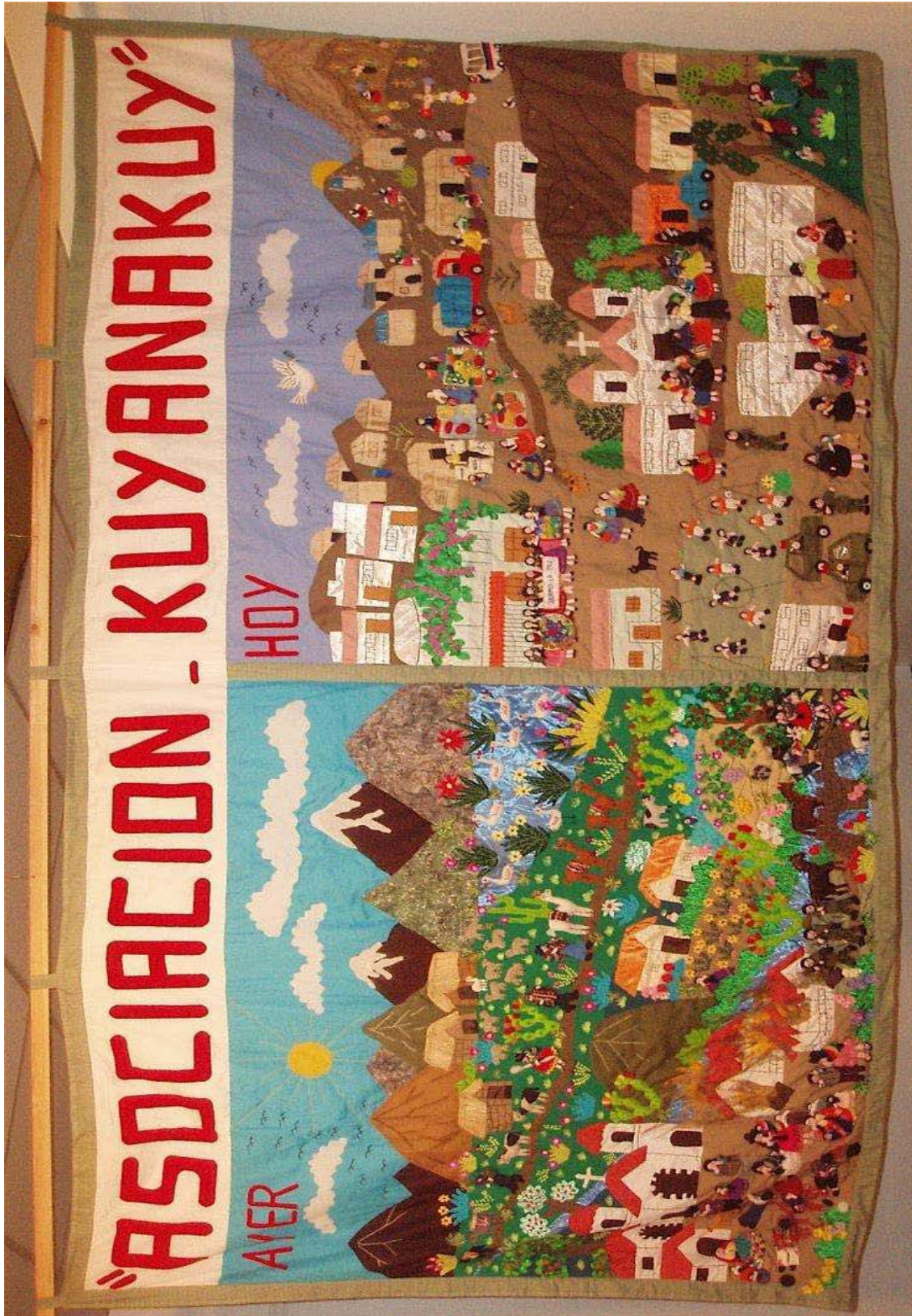

Foto de l'arpillera mostrada al West Belfast Festival, agost 2006.
Realitzada per Clem McCarney, pertanyent a l'arxiu personal de Roberta Bacic.
Mostrada amb l'autorització de Gaby Franger. No reproduir-la sense autorització.

Conversant amb la Roberta Bacic:

Roberta Bacic va venir a l'Escola de Cultura de Pau a finals de març del 2007 per a presentar-nos l'arpillera peruana de l'Associació Kuyanaky. Ja ens coneixíem des de feia temps, però va ser a partir d'aquell moment que varem començar a teixir la idea d'escriure alguna cosa juntes sobre aquesta arpillera. Inicialment li vaig proposar que escrivís un article per penjar-lo a la pàgina web però ella va suggerir que ho faria sempre i quan féssim alguna cosa juntes. Vaig decidir acceptar la seva proposta, i a partir d'aquell moment em vaig veure immersa en un procés de documentació i intercanvi mutu del que coneixíem i trobàvem de l'interessant món de les arpilleres i arpilleristes: articles, llibres, pàgines webs i documentals, a més d'intercanviar molts correus electrònics i diverses trucades telefòniques.

Com ja hem comentat, aquesta arpillera va ser presentada a la societat peruana a l'any 2002 i va passar sense major transcendència. No hi ha proporció entre el treball que elles van fer i l'impacte que va tenir, però sí va permetre a les dones *“difondre la seva realitat més enllà del seu món concret i quotidià com a contribució a la veritat, els ha ajudat a millorar la seva autoestima, les ha empoderat i els hi ha donat l'energia necessària per ser capaces de fer demandes de reparació i justícia”*, tal com em va comentar Roberta en una entrevista telefònica que varem tenir el dia 7 de setembre del 2007 i que seguirem compartint a continuació.

Encara que passés sense major transcendència, l'arpillera té la valuosa característica de convertir-se en **testimoni** d'allò viscut i del què ha succeït. Segons Roberta *“és el fet que no permet ser variat per l'actor extern o intern. El que ella va dir en el seu temps és això. Queda la petjada, l'assumir el compromís de reconèixer el què s'ha dit, que té un valor molt fort. Has d'assumir responsabilitat (...) L'interessant també des del punt de vista de l'anàlisi i processos històrics, és que és un testimoni no refutable. No pots dir que les dones estan mentint. Això és una experiència important”*. A més a més, *“l'ús de l'artesanía tèxtil i el ressorgiment d'aquestes tècniques a molts llocs, és una resposta al món tan globalitzat que tenim. La part tèxtil és una manera de respondre a allò immaterial, és una manera de deixar petjada”*.

Detall de l'arpillera peruana. Fotografia de Colin Peck

El **treball manual** alhora, *“Permet a les persones expressar experiències que són difícils o impossibles de comunicar en paraules. També els permet creuar les barreres de l'idioma i la cultura comunicant-se amb persones d'altres cultures i llengües”*. És a dir, el treball artístic els ha permès treballar a nivell terapèutic, com comenta Roberta, *“Vaig assumint el dolor, sent capaç de viure aquest dolor. La confecció dels quadres dóna a les persones un temps per a elles. És molt pausat. Vaig clavant i traient el dolor cap a fora amb cada puntada. No només demano responsabilitat als culpables, jo materialitzo aquesta experiència. És una part bastant forta i rica, vas teixint al teu propi ritme, o al ritme del teu grup. És important la cosa de tocar, el tàctil, pel fet de poder expressar el sentiment, sobretot en cultures on no es parla gaire del dolor. Moltes cultures no ho expressen, el dolor és un acte privat (...) Al Perú és relativament privat, allò personal no ho expliques a tothom. L'arpillera té la dimensió de ser un mitjà on no ets tu qui ho està dient, sinó que és la imatge. El què es plasma és el que no té possibilitat de canvi. La gent va haver de marxar, això ja va passar, no té solució, no hi ha cap mesura de reparació. El tornar no compensa per haver marxat. Serveix, però no és que s'esborri el què ha passat”*.

A les mans de la Roberta aquesta arpillera s'ha presentat a diferents llocs del món. Arran d'una invitació que va tenir de l'organització *Relatives for Justice* per participar al *The West Belfast Festival*, va ser quan es va començar a planificar i programar la idea de que aquesta arpillera sortís de viatge, per ser compartida en altres societats i cultures.

The West Belfast Festival se celebra anualment a l'agost des de fa forces anys a la comunitat catòlica republicana, zona en la qual va haver-hi repressió política durant els anys que va durar el conflicte armat d'Irlanda del Nord. Va ser creat com a necessitat perquè la comunitat pogués celebrar la cultura irlandesa i nacionalista, tot i el conflicte, així que a poc a poc, van anar oferint activitats culturals, exposicions, xerrades, debats...⁴ durant tots aquests anys al llarg de les setmanes que dura el festival.

Fa varis anys el *West Belfast Festival* va contactar amb Roberta, i van conversar sobre els **memorials** i altres formes de **manifestar testimoni i expressar les experiències viscudes**, però no enfocant-ho en la victimització sinó en els **processos**, l'**experiència** i la **implicació de la gent** de les poblacions. És així com el 2004 va presentar una exposició de fotografies especialment preparades per a commemorar els 30 anys des del cop militar a Xile⁵.

En aquells moments, l'organització *Relatives for Justice* estava fent una **arpillera**, on unes 49 persones individuals o agrupades per famílies que havien perdut a éssers estimats a causa del conflicte a Irlanda, expressaven en un tros de tela alguna cosa sobre la/es persona/es perduda/es. Aquests trossets de tela es van reunir en una gran arpillera com a mostra d'un "*commovedor record de la gran pèrdua que la nostra comunitat ha hagut d'afrontar*"⁶. La vuitena arpillera es va acabar i actualment ja estan treballant en la novena. Aquest taller està enfocadament en la dimensió **individual**, però també en la **grupala**, tractant el tema d'una comunitat plena d'individus maltractats.

Roberta Bacic, conversant amb la persona encarregada d'aquest projecte, li va comentar que l'arpillera Peruana expressa i il·lustra l'experiència de la violència de dones afectades i amb morts en la seva família. El més especial és que hi ha dones afectades per ambdós costats del conflicte i que expressen allò comú, no la diferència, i sense recriminar a les altres. Li va proposar portar l'arpillera a l'organització perquè totes les arpilleres poguessin conversar, en sentit metafòric. Tal com em va comentar, "*Potser existeixi el dia que totes les persones que han treballat puguin ajuntar-se amb persones que tenen víctimes de l'altre costat i conversar*".

El procés va ser una mica complicat i llarg, es va endarrerir gairebé un any, però finalment i després de ser entregada per Gaby Franger a Roberta, va estar al *The West Belfast Festival*, al monestir de *Clonnard*. També es va exhibir una arpillera peruana, d'una dona que va aprendre la tècnica de l'arpillera mentre va estar oculta durant un temps a Xile ja que estava amenaçada de mort. Ella és Guadalupe Ccallocunto Olano⁷, avui una de les víctimes reconegudes per la Comissió de la Veritat i la Reconciliació del Perú. També es van mostrar els set panells existents en aquells moments a *The Remembering Quilt* de *Relatives for Justice*.

Després de ser exhibida a Belfast, Roberta va preguntar si podia compartir l'arpillera amb més gent, ja que segons ella "*la meua responsabilitat era que transcendís i era una mica mesquí que es quedés només en una comunitat*". Així, va començar el seu **tour** d'exhibició de l'arpillera, portant-la dins d'una borsa boliviana, a més de 35 llocs del món, com a Guatemala, Alemanya, Espanya, Regne Unit, República d'Irlanda i Irlanda del Nord. Va ser mostrada a les comunitats de base, espais públics, polítics, acadèmics, artístics, històrics i socials i també a llocs controvertits.

⁴ Per més informació: <http://www.feilebelfast.com>

⁵ Per més informació: *Memoria y memoriales de Chile: 30 años desde el golpe militar*. <http://www.wri-jrg.org/photo/index-es.htm>

⁶ Per més informació: *The Remembering Quilt*. <http://www.relativesforjustice.com/pages/28/Remembering-Quilt.html>

⁷ Per més informació: *The corner of the dead: Ayacucho, Perú*, <http://www.vvaw.org/veteran/article/?id=57>

Per Roberta aquesta arpillera ha estat com tenir un fill o una filla. Quan la va haver de deixar per retornar-la a Alemanya, la va portar personalment i la va entregar a Gaby Franger. Ara resideix allà però tornarà a Irlanda del Nord el març del 2008 en ocasió del Dia Internacional de la Dona, per a ser part de l'exposició internacional i nacional d'arpilleres⁸. Segons ella "L'experiència i el procés li va donar la possibilitat de volar".

Detall de l'arpillera peruana. Fotografia de Colin Peck

Roberta em va comentar també que no va sentir cap urgència a vincular-se a les dones que van fer l'arpillera. Ella sent que es comuniquen, però sense necessitat de dialogar, i si algun dia retorna a Perú, anirà a visitar-les. De tota manera, com a forma de mantenir aquesta comunicació, va tenir la idea que tots els comentaris o missatges de la gent que observés l'arpillera els hi volgués fer arribar, els poguessin guardar en una petita butxaca que hi ha teixida a la part posterior de l'arpillera. En les arpilleres xilenes per exemple, aquestes butxaques van servir per afegir algunes notes o missatges escrits de les persones que havien realitzat les arpilleres, per a donar a conèixer més detalls dels que es podien apreciar a nivell visual i que havien de facilitar el context cultural i geogràfic diferent.

Durant el temps que Roberta va estar mostrant l'arpillera a diferents llocs del món, va establir una relació molt propera amb el públic, gaudint de la possibilitat d'oferir-la, d'obrir espais i tenir el privilegi de compartir. Mostrar-la va provocar al **públic** una sèrie de reaccions molt emocionals i compromeses. En la seva majoria van assistir més dones que homes, però ells, encara que no es van referir molt a les emocions, van tenir reaccions molt positives i de reflexió política. És més, van ser molts homes els qui van obrir espais a aquesta arpillera.

Com a mostra d'agraïment al compartir l'arpillera, algunes de les persones que van assistir a les seves xerrades i tallers, la van retribuir amb objectes a to amb aquesta, com un *patchwork* colombià, postals, una funda pel telèfon mòbil (encara que ella no en tingui), un llibre anomenat "The amish quilting pack"... segons comenta, "Allò no tangible que requereix allò tangible d'alguna manera. La sensació de l'immaterial que no es pot valorar".

Per finalitzar, li vaig preguntar com creu ella que aquestes dones brodarien el **demà**, i sent que "toquen molt de peus a terra". Quan la van fer no pensaven que els hi aniria a canviar el món, però el testimoni és allà, encara que la Comissió de la Veritat i la Reconciliació, no hagi implementat les mesures a les quals es va comprometre.

⁸ Per més informació: <http://www.derrycity.gov.uk/museums/towerevents.asp>

Reflexions finals:

Com hem vist les **arpilleres** es converteixen en un **mitjà d'expressió i comunicació** a nivell **personal i grupal** del que ha succeït, sent inseparables de la realitat social, política, econòmica i cultural. El cosir es converteix en un llenguatge diferent a les paraules i és a partir d'aquest que es permet comunicar, expressar, transmetre, sensibilitzar i deixar testimoni d'allò viscut. Les arpilleres no són efímeres, perduren en el temps, configurant-se també com un mitjà de comunicació intergeneracional, permetent a les generacions del present conèixer què és el que va passar en el passat, a més de ser també una forma de comunicació entre **cultures**, sent un element fonamental de coneixement i de diàleg.

També les arpilleres ens permeten poder reconèixer diferents **formes d'expressió artística** utilitzades per elles, així com observar la varietat de materials utilitzats, els dissenys realitzats i també el què s'ha viscut.

Aquesta arpillera (encara que ho podem generalitzar a altres arpilleres, tèxtils, o *patchwork*...) s'ha convertit en una **expressió** de la **realitat social**, mostrant-nos que la guerra és veritat i desafiant la intenció de la corrent principal de mantenir en secret les conseqüències que van tenir aquests fets en cadascuna de les persones i grups que van viure en aquest context polític. Tot i això, les arpilleres viuen en companyia d'aquells que les posseeixen, servint de recordatoris diaris de les experiències personals que les dones que les han realitzat han hagut d'afrontar.

A més, també ens ha permès conèixer informació sobre les seves creadores, les **arpilleristes**. Aquestes dones han utilitzat un **llenguatge no violent**, fil i agulla, per a reivindicar pacíficament les històries que han viscut, un llenguatge on en principi les paraules no són necessàries. L'arpillera va ser presentada davant la Comissió de la Veritat i la Reconciliació, com a forma d'intentar donar testimoni del que elles han viscut, reclamant un **espai** per a intentar esclarir la **veritat**. Potser el missatge no va obtenir el reconeixement social desitjat, en comparació del seu esforç, però sí que s'ha de valorar que aquestes dones han estat capaces de **treballar juntes** tot i les diferències que les separen. Algunes d'elles han perdut familiars en mans d'un o de l'altra bàndol, però a partir de l'activitat artística de cosir, s'han ajuntat per a realitzar aquesta arpillera, compartint les seves pròpies històries i teixint una història conjunta, facilitant **punts de diàleg** entre elles que ens han fet veure que és possible **treballar juntes** –i eventualment contribuir- a la **reconciliació** i la **pau**.

Fotografia de Gaby Franger, feta a la seu de l'Associació d'Artesanes Kuyanakuy a Pamplona Alto.

Bibliografia:

Llibres:

Agosin, Marjorie. Foreword by Isabel Allende (1996). *Tapestries of hope, threads of love*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

The art of survival. Fabric images of women's daily lives. Frauen in der einen welt, Tara. Germany, 1995.

Zeitlin Cooke, Ariel; MacDowell, Marsha. *Weavings of war: fabrics of memory*.

Webs:

Arpilleras: Chilean Culture of Resistance. An introduction by Eliana Moya-Raggio

<http://www.jstor.org/view/00463663/sp040025/04x0891g/0>

When art loses its sting: the evolution of protest art in authoritarian contexts. Jacqueline Adams, University of California at Berkeley:

<http://caliber.ucpress.net/doi/pdf/10.1525/sop.2005.48.4.531>

Art in Social Movements: Shantytown women's Protest in Pinochet's Chile. Jacqueline Adams.

<http://www.springerlink.com/index/AUEDPMADPP86YFTW.pdf>

Narraciones en un tapiz: "Tres Marías y una Rosa". Marjorie Agosin, Wellesley College:

<http://caliber.ucpress.net/doi/pdf/10.1525/sop.2005.48.4.531>

Telling the story: power and responsibility in documenting Human Rights Violations:

http://www.brandeis.edu/ethics/Telling_the_Story/agosin.html

Srebrenica Memorial Quilt Unveiled. The advocacy Project:

<http://us.oneworld.net/article/view/151170/1/?PrintableVersion=enabled>

San Jose Museum of Quilts & Textile. Textile exhibits explore themes of war and patriotism.

22/03/07: http://www.sjquiltmuseum.org/press_releases/Summer_07_Release.pdf

Woven Witness: Afghan War Rugs. From the collection of Patricia Markovich.

<http://www.sjquiltmuseum.org/exhibitions.html>

Carpet bombing. Victims of war from around the world tell their stories in rugs and weavings at the San Jose Museum of Quilts & Textiles, By Steve Hahn:

<http://www.metroactive.com/metro/08.08.07/weavings-of-war-0732.html>

Catifes de guerra: <http://www.warrug.com>

Pel·lícules:

How to make an American quilt. (1995). Director: Jocelyn Moorhouse. Actors: Winona Ryder, Anne Bancroft. Pel·lícula basada en el *bestseller* de Whitney Otto. En castellà es va titular "Donde reside el amor".

Scraps of life. (Chile) 28 min. Produït per Gayla Jamison i basat en el llibre de Marjorie Agosin.

Curtmetratge:

Como alitas de chincol, de la cineasta chilena Vivienne Barry. Artemia Films, Santiago de Xile.